

L Ö R D A G

Piraten från Umeå gäckar arvingarna

När sjörövaren Jonas Lambert från Umeå dog på 1730-talet i Holland blev det startskottet till en av de största arvstvister som utspelat sig. I över trehundra år har släktingarna i Umeå och övriga världen kämpat för att komma åt arvet, som tros uppgå till åtskilliga miljarder kronor i dagens värde. Men umeborna blev lurade på pengarna – hittills i alla fall.

Jonas Berntsson Lambert var inte en sjörövare som vi tänker oss dem. Han var inte hemfallen åt bruket av starka drycker, snus eller tobak, som var vardagsmat på sjön redan då. Han var inte ens burdust eller skräpig. Han beskrivs som en hurtig, undersätsig ung man, bredaxlad, med mörkbrunt, lockigt hår – drag som uppges varit mycket seglivade inom den lambertska släkten.

Han var viljestark, lugn och hade en personlighet som om han vore född till att härska och råda. Han var den oövervinnelige hjälten.

Kaparkapten

● Jonas Lambert var en kaparkapten anställd av holländska staten för att kapa den franska handelsflottans skepp, ett medel i dåtidens krigsföring.

Han blev själv rik på kuppen. Han samlade på sig plantager i Guyana i Sydamerika och fastigheter i Holland, det mesta belöningar för sina framgångsrika insatser. Han efterlämnade ett arv som är ett av de mest mytomspunna och åtrådda genom tiderna. Ännu i dag – trehundra år senare – finns det släktingar som drömmer om de lamberska miljonerna.

Vad hade med arvet? Lade hans släkting Erik Huss beslag på det och testamentariskt allt åt "negressan" Sally, som han levte livets glada dagar med på ett av plantagen i Sydamerika? Eller var det dennes förvaltare Filén som snodde det och som släktingar senare skänkte till Uppsala universitet, den donation som kallas de filénska legaten? Eller lade kungen och svenska staten beslag på allt för att betala av sina höga kostnader och statskuld?

Spekulationerna har varit många. Det finns några som hoppas att arvet fortfarande ligger orört och väntar på att bärgas.

Hade inte släktingarna på hemmaplan varit så tröga i starten hade Umeå kanske blomstrat med hjälp av de lambertska rikedomarna. Det drojde länge innan släktingarna här över huvud taget visste att deras hjälte var död. De visste inte ens om att han blivit en sådan storhet och förmögen man. Han tros ha avlidit någon gång på 1730-talet. Vi känner till en hel del om Lamberts öden genom de åtskilliga dokument som upprättats under åren i jakten på hans arv. Men det är också mycket som bör tas som skrönor och fantasier.

Franska flyktingar till Umeå

● Den lambertska släkten dominerade Umeå i slutet av 1600-talet. De utgjorde en del av gräddan i den lilla sjöstaden Umeå. Hur familjen ursprungligen hamnade i den här hålan, som Umeå var på den tiden, råder det delade meningar om. En tes är att familjen skulle vara franska hugenotter som på grund av religionsförhållanden tagit sin tillflykt norrut.

Att det skulle ha varit en kalvinistisk biskop som hamnade i Umeå räknas i dag som en saga. Däremot tror forskare att svenska kronan medvetet placerade flyktingfamiljen i Umeå för att få fart på den lilla staden. Bland annat förde lambertarna med sig ett förmånligt bibliotek, som kom att utgöra grunden till ett bildningsväsende i staden. Likaså var familjen framgångsrika skeppsbygga-

GRAFIK: KARIN KARBIN

re och anlade varv i staden. Sonen Bernt Johansson Lambert blev borgare och köpman i Umeå efter sin svärfar Johan Wenman. I äktenskapet med Brita Jönsdotter Wenman föddes fyra döttrar och tre söner.

Det var en väl utstakad väg när Jonas – sjörövaren – föddes i Umeå 1671. Han fick intill sitt tjugonde år en "vårdad och skolbildad uppfostran". Men Jonas drömde om ett annat liv än som magnat i Umeå. Han hade ofta följt med sina föräldrar på handelsresor med segelbåt till Finland och som tolvtåring seglade han själv mindre båtvar.

Blev skeppsgosse

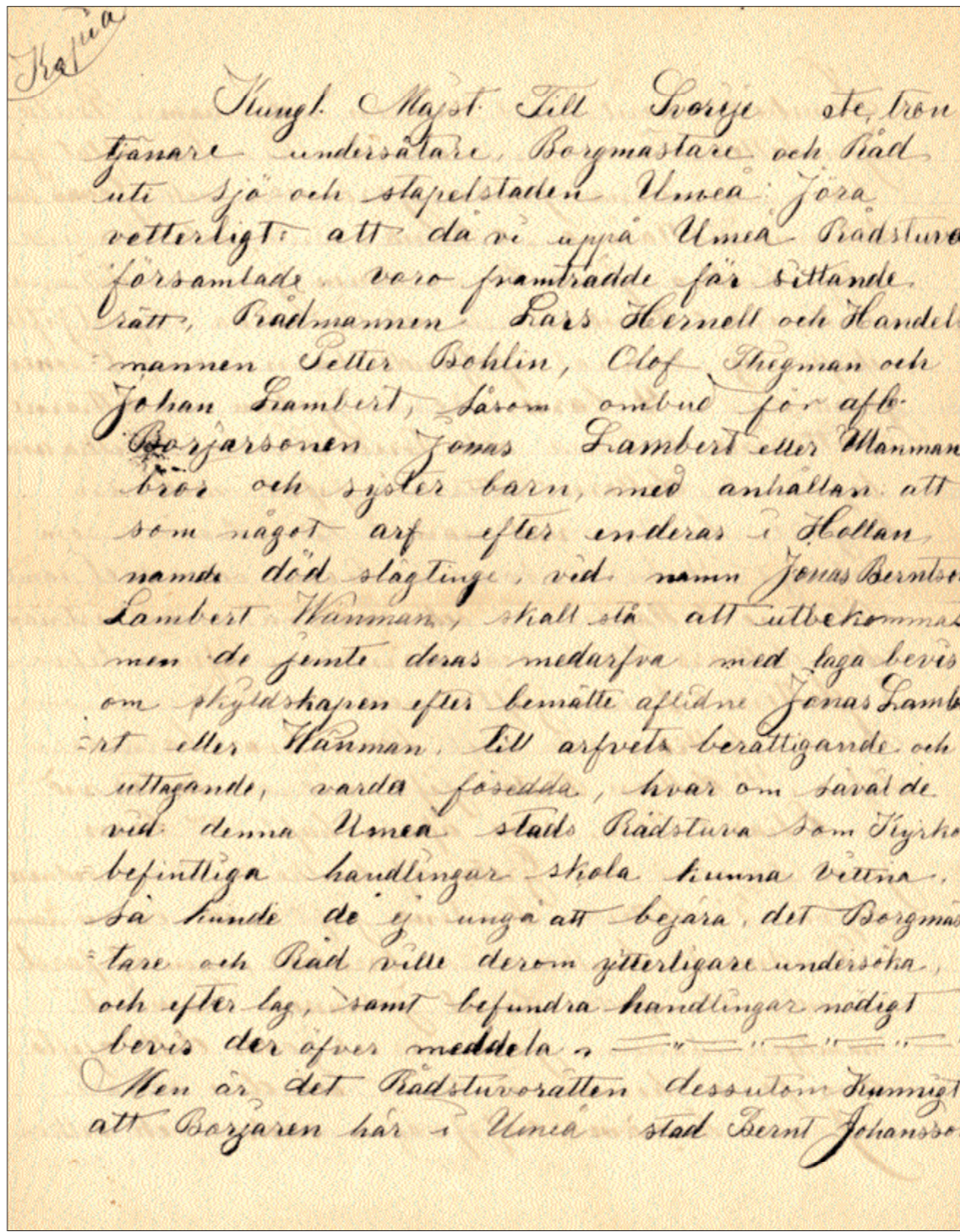
● Trots föräldrarnas motstånd lyckades han övertyga dem och fick som 14-åring gå till sjöss som skeppsgosse på ett fartyg som seglade i Östersjön. Han njöt av sjömanlivet och blev omtyckt av besättningen. Med goda rekommendationer fick han anställning på allt större skepp och vid 20 års ålder tyckte han att Östersjön blivit alltför trång och reste till Amsterdam, där han mönstrade på som matros på ett passagerarfartyg som seglade till Västindien och Holländska Guiana.

När kriget mellan Holland och Frankrike bröt ut hade han utbildat sig till befäl och fick befattning som second, ställföreträdande befäl, på kaparfartyget Örnen, som hade order om att "falka" efter byte till Spaniens och Portugals kuster. Jonas använde sig då av sin mors släktnamn Wänman. En förklaring kan vara att Lambert kändes alldeles för negativt fransklingande vid denna tidpunkt.

När kaptenen i berusat tillstånd bröt benet blev Jonas Wänman fartygets kapten och blev senare även örlogschef för hela kaparflottan.

Belönades med plantager

● Med freden i Utrecht år 1713 upphörde sjöröveriet och Jonas Lambert belönades enligt skrönor rikt av holländska staten. Bland annat fick han ett generöst erbjudande att ta över Demerare, ett ofantligt jordområde i den del av Sydamerika som senare blev Brittiska Guiana och i dag heter Guyana. Här anlade han flera stora plantager. Det var områden med storslagen natur, fruktbar jord och förekomster av mineralrikedomar och ädla trä. Den nära 50-åriga mannen förälskade sig i en 20-årig kvinna, som var dotter till en plantagearbetsledare, men strax före giftermålet dog hon hastigt. Jonas blev för-

tvivlad och återvände till Amsterdam, där han startade en bodmerirörelse, som lånade sjöfarande pengar på last och fartyg. Han bedrev också affärer tillsammans med en svensk kompanjon, Johannes Grill.

Det är ovisst när han avled och var. Det är också ovisst hur stor förmögenhet han efterlämnade. Det påstås att han hade stora plantager i Guyana men de största rikedomarna skaffade han förmodligen under sin tid som affärsidkare i Amsterdam i form av fastigheter, guld och kontanta medel.

Jakten på arvet börjar

● Namnbytet från Lambert till Wänman kan ha bidragit till att arvet gick förlorat för släktingarna i Umeå. Redan 1735 kom den första underrättelsen från Holland till svenska myndigheter, där man sökte släktingar till en avlidne vid namn Wänman. Uppsala magistrat konstaterade i sitt svar att man inte funnit någon med släktskap till den efterfrågade. En prästson från Umeå vid namn Elias Plantin, som studerade i Uppsala, reagerade dock och underrättade umeborna och släkten Wänman om arvet. Den 6 maj 1740 sker den första framstötten i arvstvisten. Då framträder för rådhusrätten i Umeå fyra ombud för lika många syskon och vill ha intyget med sigill på att de är legitima syskon till Jonas Berntsson Lambert. Tre syskon var redan avlidna. De efterlevande syskonen är rådmannen Johan Berndtson Lambert, Fru Catharina Ask, gift med kyrkoherden Elias Ask i Löfvånger, Fru Brita Avander, gift med handlande Nils Avander i Umeå och Fru Anna Huss, gift med kyrkoherde Johan Huss i Njurunda.

Från de här syskonen härstammar alla som gjort anspråk på det lambertska arvet. Man gjorde genast ivriga försök att skapa kontakter med Holland, men de svenska myndigheterna uppenbara slarv, och ointresse, försämrade arbetet. Dåvarande landshövdingen Gyllengrip åtog sig saken och vände sig till svenska ministern i Holland, utan resultat, och när landshövdingen dog 1753 kom åter egendomligt nog de lambertska pappren bort. Det gick rykten om att

Lambert gjort svenska staten och kungen personligen till arvingar och att svenska regeringen skickat ett fartyg till Holland för att efterforska arvet.

Ohederliga män

● Efter att jakten på arvet stått stilla nära 30 år, skickade umeborna 1773 Eric Huss, notarie vid Svea hovrätt, till Holland och Sydamerika i förhoppning om att han skulle kunna bärga arvet. Han utrustades med fullmakter och nödiga medel. Men han lät aldrig mera höra av sig. Det påstås att han levte livets glada dagar på plantagen i Sydamerika tillsammans med en negress vid namn Sally och kompanjonen Jonas Filén, som tjänstgjorde som förvaltare hos Huss.

Först efter 12 år fick man veta att han satt som gårdsfogde där borta. De retade umeborna försökte dra Huss inför rätta för att han skulle förklara hur han kommit över plantagen i Sydamerika, men han hann avlida strax innan och testamenterade kvarlåtenskap till några syskonbarn i Gävle. Dessutom skulle Sally och hennes dotter erhålla hans plantager. Filén tros också ha snott åt sig de bästa bitarna och när han avled 1823 hamnade en förmögenhet, som påstås ha varit 1,3 miljoner kronor, hos hans bror, en fattig kanslist i Stockholm och senare hos Uppsala universitet, där de utgjorde grunden för de så kallade filénska legaten.

Dokument undanröjs

● Under hela 1800-talet gjorde grupper av Lambert-ättlingar nya försök att lösa arvsfrågan, men det verkar som att oturen hela tiden ligger steg för steg. Utredare dör, dokument försvinner – eller undanröjs. Konspirationsteorierna frodas om att svenska staten, eller kungen, redan tidigare lagt beslag på arvstgångarna och därför uppvisar nonchalans och motvilja att hjälpa till att lösa frågan.

Carl Johan Love Almqvists bok Smaragdbruden, vars handling inspirerats av det jättelika arvet, satte fart på svenska folkets fantasier. Norrlandsförfattaren Olof Högborg försökte 1916 bringa ordning i vad

som är sanning och dikt i den här historien genom boken Lambertska miljonerna.

På 1840-talet är man åter igång med att rekonstruera släkttavlorna kring Jonas Lambert, ett arbete som leds av lagman Gygnæus och handläre Dimberg i Umeå. De säkttavlor som upplätades finns i dag sparade i kungliga biblioteket.

Ännu under 1900-talet finns det stora entusiaster som tar sig an frågan. Järnvägstjänstemannen P O Molin reser runt hela Norrland för att föra upp alla i en lunta som anser sig vara släkt med Lambert. Enligt uppgift kostade det en slant att tas med i sammanställningen över arvtagare, vilket skulle ha gjort Molin till en av de få som blivit rik på Lambert. När sammanställningen synades av en annan ättling kunde man av 1 400 anmälda arvssökare sälla bort mer än hälften som agnar ur vetet.

Skrev till president Ford

● Ännu i våra dagar görs försök att komma åt Lambert-pengar. 1976 skrev Kurt Ericsson i Östersund, med fullmakt från sin mormor i Vilhelmina, till utrikesdepartementet och till arkiv världen runt i ett ansträngt försök att komma vidare i arvsfrågan. Han skrev till och med till president Gerald Ford och begärde hjälp med upplysningar och formuläret. En stor del av Lambert-ättlingarna finns i USA. Något napp fick han utredningen efter de lambertska miljonerna? Det finns gott om skrönor, dokument och utredningar att gräva ner sig i. Och det kanske ligger en rejäl slant i botten på kistan.

TOM JOSLIN
090-15 10 02
070-211 70 74
tom.juslin@vk.se

Otaliga dokument har upprättats genom åren för att faställa Jonas Lamberts närmaste släktingar i Umeå. Här är en kopia av en stadfästelse från 26 november 1771 där syskon och syskonbarn fastställdes av rådhusrätten i Umeå. Kopier gjord 1892.

Lillemor gör egna fynd i historien

■ Lillemor Marner i Umeå är släkt med kaparkaptenen Jonas Lambert, men hon bryr sig inte om något arv eller vad som händer med pengarna. Däremot hon väldigt nyfiken på hur lambertarna hamnade i Umeå på 1600-talet.

81-åriga Lillemor har pärm efter pärm med långa berättelser om personerna i sin släkt. Det är historier hon tecknat ner själv och trots att synen närapå försvunnit helt är det ett arbete och ett intresse som hon nästan dagligen ägnar sig åt. Här finns många av de personligheter som präglat livet i Norrland.

– Jag tycker det är väldigt spännande att följa samhällsutvecklingen och se hur det var förr. Jag tror jag har hittat närmare tusen anförde och skrivit om alla. De mesta uppgifterna har jag hittat i personhistoriska böcker och tidskrifter, säger hon.

Om Jonas Lambert har hon inte svårt alla skrönor. Han kan mycket väl ha varit kaparkapten i sjöfarts-krigen, men om han sedan fick plantagen i Demerara eller inte, råder det många olika uppfattningar om. Det finns det få belägg för.

– Men det är en intressant och omskriven umebo, konstaterar hon.

Stig Rådahl, född i Sorsele men bosatt i Stockholm, är en verklig Lambert-kännare. Han har samlat på sig material under många år och framför allt kartlagt en del av ättlingarna till Jonas Lamberts syskon, de som närmast var arvingar. Men några äkta "lambertare" finns inte.

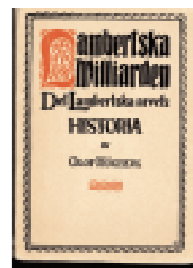
– Konstigt nog har släkten dött ut på manssidan så det finns bara ättlingar till kvinnorna kvar. Men skulle man följa alla led fram till i dag blir det väldigt mängder med ättlingar, konstaterar han.

Själv har han fyllt många pärmar med ättlingar. I Sorsele och Vilhelmina finns det ganska gott om ättlingar till sjörövarens sysstrar. Själv började han intressera sig för Lambert när det namnet dök upp i hans egen forskning på 70-talet.

Att lambertarna funnits i Umeå finns det dock belägg för. Anfadern Johan Lambert nämns i ett domstolsreferat i Umeå, där han anklagas för fylleri. Han donerade även ett kyrkskepp med fulla segel som hängde i kyrkan.

Lillemor Marner.

LÄSTIPS: Olof Högborg, Lambertska miljonerna, Stockholm 1916